

INSTITUTUL DE ISTORIE
„A. D. XENOPOL”

INSTITUTUL DE ISTORIE
„NICOLAE IORGA”

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA”
DIN IAȘI

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

FACULTATEA DE ISTORIE

SIMPOZIONUL COPII ȘI COPILĂRIA ROMÂNEASCĂ ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

PROGRAM

Luni, 30 mai 2016
Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza”, str. Titu Maiorescu nr. 12, Iași

Autorii comunicărilor:

Marius CHELCU, doctor în istorie, cercetător științific III la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași

Ștefania DINU, doctor în istorie, Muzeul Național Cotroceni

Valentin-Ioan FUȘCAN, doctor în istorie, Arhivele Naționale, București

Cătălina MIHALACHE, doctor în istorie, cercetător științific III la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași

Ionel MOLDOVAN, doctorand la Facultatea de istorie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași

Serinelă PINTILIE, doctor în istorie, profesoară la Liceul Pedagogic „Vasile Lupu”, Iași

Nicoleta ROMAN, doctor în istorie, cercetător științific III la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București

Ana-Maria STAN, cercetător științific II, Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj

Ana STERIAN, doctorandă la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași, profesoară de istorie

Camelia ZAVARACHE, doctorand la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București

Adrian VIȚELARU, lector univ. dr., Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, Iași

9,30-9,45 Deschiderea simpozionului

Cuvânt de deschidere: Directorul Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Directorul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, organizatorii

Panel I: *Frontul și impactul său asupra copiilor*

Moderator: Nicoleta ROMAN

9,45-10,45 Partea I

Valentin-Ioan FUȘCAN (Arhivele Naționale. Direcția Municipiului București, București)
Copii pe Frontul de Acasă în anii Marelui Război. Perspective britanice

Adrian VIȚELARU (Facultatea de Istorie – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași)
Fugind din calea dușmanului. Copiii în refugiul din Moldova (1916-1917)

10,45-11,00 Pauză de cafea

11,00-12,00 Partea a II-a

Camelia ZAVARACHE (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” – Academia Română, București)
Copii, părinți și Marele Război în arhiva Ministerului Justiției

Ana STERIAN (Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” – Academia Română, Iași)
Cercetășia din România. Copiii războiului

12-12,15 Pauză de cafea

12,15-12,45

Lansarea volumului CĂTĂLINA MIHALACHE, *Copilărie, familie, școală: politici educaționale și receptări sociale*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016

**Panel II: Caritatea – actori, politici
și instituții alimentate de război**

Moderator: Cătălina MIHALACHE

12,45-13,15 Partea I

Ionel MOLDOVAN (Facultatea de Istorie – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași)
Filantropia clericilor față de copii și tineri în vremea Marelui Război

13,30-14,30 Pauză de prânz

14,45-16 Partea a II-a

Marius CHELCU (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” – Academia Română, Iași)
Dificultăți în funcționarea Orfelinatlui „Procopie Florescu” de la Tăutești (1892-1948)

Nicoleta ROMAN (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” – Academia Română, București)
Cu o patrie, dar fără familie. Orfanii, văduvele și asistența socială a războiului

Ana-Maria STAN (Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj)
Exemple de activism caritabil în favoarea tineretului ardelean la început de secol XX. Turbulentele decenii 1915-1935

16,00-16,15 Pauză de cafea

**Panel III. Copii de atunci:
protejați, pierduți, disputați, uitați.**

Moderator: Ionuț NISTOR

16,15-17,15 Partea I

Ștefania DINU (Muzeul Național Cotroceni)

Părinți și copii regali în timpul Marelui Război

Serinelă Pintilie (Liceul pedagogic Vasile Lupu, Iași)

Îngerii războiului. Moartea prematură a prințului Mircea

17,15-17,30 Pauză de cafea

17,30-18,00 Partea a II-a

Cătălina MIHALACHE (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” –
Academia Română, Iași)

În umbra Marelui Război. „Bătălii” în numele copiilor

18-18,15 Concluzii

18,30 - 19,30 Masa de seară

Rezumate

Filantropia clericilor față de copii și tineri în vremea Marelui Război

Ionel MOLDOVAN

Perioada Marelui Război este cunoscută în special prin desfășurarea ostilităților militare și politice, prin privațiunile susținerii efortului de război și prin mărturiile privitoare la viața de pe front. Mai puțin au fost prezentate chestiuni legate de viața cotidiană sau modul în care locuitorii au acționat și s-au adaptat privațiunilor timpului de război.

În chestiunile de viață cotidiană poate fi introdusă, alături de actele de binefacere și susținere a populației civile nemobilizate desfășurate de statul român sau de instituțiile colaterale, și „Filantropia clericilor față de copii și tineri în vremea Marelui Război”.

Demersul se fundamentează informații din Arhiva Mitropoliei Moldovei din Iași cu privire la activitatea instituției, prin preoții ei, la susținerea efortului de război prin suportul moral și în unele cazuri chiar material, realizat prin colecte atât armatei, cât mai ales populației nemobilizate în situațiile tragice (decese în urma epidemiilor, refugieri etc) produse în război.

În special, voi avea în vedere „memoriile” preoților, în fapt niște rapoarte întocmite de majoritatea preoților la solicitarea Mitropoliei, privitoare la evenimentele petrecute în parohiile lor pe durata conflagrației. În acestea se întâlnesc suficiente mențiuni privitoare la modul în care copii și tinerii au fost nevoiți să se adapteze și să supraviețuiască alături sau în lipsa părinților pe durata războiului, precum și precizări despre situația orfanilor la finalul conflagrației.

Cercetășia din România. Copiii războiului

Ana STERIAN

Participarea Asociației „Cercetășia României” (1914-1936) la Primul Război Mondial se subscie efortului pe care întreaga națiune l-a făcut pentru realizarea Statului Național Unitar Român.

După apariția cercetășiei în România (vara și toamna anului 1913), dezvoltarea organizației la scară națională prin formarea Marii Legiuni a cercetașilor (începând cu 1914) și recunoașterea asociației de către legislativ (aprilie 1915) stau sub auspiciile declanșării Primului Război Mondial.

Într-o Românie încă în neutralitate, Cercetășia are șansa unui consens vizionar (Casa Regală, armata, intelectualitatea, clasa politică) asupra rolului pe care îl poate juca într-un context de război. Pe parcurs apar și mărturii despre contribuția cercetașilor din Anglia sau Franța la activități auxiliare, desfășurate în spatele frontului. Astfel, organizația primește sprijinul tuturor structurilor statului și dezvoltarea ei cunoaște un ritm accelerat.

Intrarea României în război alături de Antanta a fost susținută de declarația regelui Ferdinand I către români, dar și de către un mesaj al Principelui Carol (viitorul rege Carol al II-lea), comandantul Marii Legiuni, către cercetași, pentru a-și sluji Patria și Regele. Prin Ordinul pe Marea Legiune nr. 31, din 15 August 1916, principele Carol delegă conducerea către comandanții Gh.D. Mugur și prof. Gh. Murgoci.

Urmează mobilizarea cercetașilor, operațiune prin care fiecare cohort își alocă efectivele către următoarele zone/specialități, pregătite din timp: poliție, curieri, telefoniști, telegrafiști, sanitari, transmițători de ordine, ușieri, informatori, înlocuitori funcționari, paznici, ajutoare la munca câmpului, ajutoare în ateliere. În memoria celor ce au murit atunci, la Tecuci a fost ridicat un monument, singurul din lume dedicat cercetașilor.

*Fugind din calea dușmanului.
Copiii în refugiul din Moldova (1916-1917)*

Adrian VIȚELARU

În prezentarea de față analizăm un subiect mai puțin abordat până acum în istoriografie, concentrată mai cu seamă pe analiza aspectelor militare și diplomatice ale implicării României în „Marele Război”. Mai întâi ne propunem să observăm modul în care s-a realizat refugiul populației din teritoriile statului român amenințate de trupele Puterilor Centrale spre Moldova, insistând asupra etapelor în care locuitorii s-au îndreptat către Moldova și mai ales asupra traumelor trăite de copiii supuși unui drum lung, parcurs în condiții nu tocmai favorabile. De altfel, un memorialist român, martor al refugiului spre Moldova, aprecia că cele mai vulnerabile categorii de persoane erau copiii mici și bătrânii.

Apoi, vom avea în vedere modul în care copiii refugiaților aflați în Moldova, precum și orfanii au fost ajutați să supraviețuiască și au fost integrați social într-un teritoriu suprapopulat. Cu alte cuvinte, dorim să observăm modul în care instituțiile statului român, precum și organizații de binefacere au oferit asistență copiilor refugiați în Moldova la finalul anului 1916 și în primele luni ale anului următor. Vom prezenta, îndeosebi, câteva cazuri din orașul Iași, devenit, în acea perioadă, capitala României.

Îngerii războiului.
Moartea prematură a prințului Mircea

Serinelă PINTILIE

În anul 1916, la scurt timp după intrarea României în război, un eveniment tragic avea să zdruncine familia regală. Ca și cum veștile îngrijorătoare care veneau de pe front (liniile de apărare cădeau una după alta, în toamna anului 1916) nu erau de ajuns, boala micului prinț venea să completeze tabloul teribil al sfârșitului de an. Așteptarea încrâncenată, într-o permanentă pendulare de la disperare la speranță, macină nervii și psihicul reginei Maria, prinsă între durerea mamei și datoria față de supuși, pe care nu îi uită nici o clipă. Episoadele despre evoluția bolii se succed sacadat în scrierile suveranei, sunt povestite în detaliu perioadele de agonie ale copilului și repercusiunile lor asupra nefericitei mame. Astfel, moartea micuțului ajunge să fie privită ca o izbăvire, o sfârșit al unor chinuri devenite insuportabile. Și dincolo de această tragedie, ca o constantă de fond, se prefigurează pierderea Bucureștilor și iminența refugiului în Moldova. În mormântarea a avut loc în grabă, sub permanenta amenințare a atacurilor aeriene. Sfâșietor a rămas zugrăvit în scrierile reginei Maria, momentul în care, cu inima frântă de durere a trebuit să plece spre Iași, lăsând rugămintea scrisă celor care ar fi ocupat reședința regală, de a se îngriji mormântul fiului ei.

***În umbra Marelui Război.
„Bătălii” în numele copiilor***

Cătălina MIHALACHE

În logica războiului, copiii sunt victime prin excelență. Ei sunt afectați la propriu (ocasional răniți sau uciși, sistematic afectați de lipsurile materiale generalizate și, de cele mai multe ori, privați de unul sau mai mulți membri ai familiei), dar și metaforic (jertfa se cere, de regulă, tuturor *fiilor patriei*...). Dar conflagrația generalizată, de durată, aduce și alte situații paradoxale. În zone de conflict sau, dimpotrivă, în oaze de viață civilă ferite de lupte directe, copiii pot apărea și în alte ipostaze. Pot fi „arme”, ale propriilor familii, în lupta lor acerbă pentru supraviețuire. Pot fi o bună „muniție”, pentru politicieni, funcționari, activiști, comitete și societăți caritabile sau culturale care duc propriile lupte, mai mult sau mai puțin motivate de războiul real. Pot fi un pretext, o scuză, un țel, o povară, o resursă – aproape orice, într-o lume care își pierde rosturile și limitele obișnuite.

Pornind de la această ipoteză de lucru, comunicarea semnalează câteva cazuri de *instrumentalizare* a copiilor în familie sau în context instituțional (școlar, de exemplu).

Dificultăți în funcționarea Orfelinatlui „Procopie Florescu” de la Tăutești (1892-1948)

Marius CHELCU

Cercetarea de față este continuarea unui studiu în care am descris drumul parcurs de la intenția fondatorului, până la construcția, dotarea și inaugurarea, la 1 septembrie 1892, a acestei instituții de ocrotire și educare a fetelor orfane din sate. Temeiul documentar al studiului pentru perioada pe care o urmărim, de această dată (anii 1920), îl reprezintă informațiile descoperite la Arhivele din Iași, în fondurile Școala de Gospodărire Rurală „Procopie Florescu” și Prefectura Județului Iași, precum și cele aflate în fondul Casa Școalelor de la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale de la București.

Dacă în partea deja publicată a cercetării am surprins etapa inițială, marcată de entuziasmul edificării, inaugurării și primilor pași ai existenței orfelinatlui, de această dată vom surprinde unele dificultăți în funcționarea instituției. Deficiențele procesului educativ și de ocrotire, precum și în administrarea școlii, le vom analiza pornind de la câteva rapoarte de inspecție și de la conținutul unui dosar întocmit în urma investigării unui conflict apărut între personalul școlii și direcțiune.

Cu o patrie, dar fără familie.
Orfanii, văduvele și asistența socială a Marelui Război

Nicoleta ROMAN

Primul Război Mondial a însemnat reîntregire teritorială, afirmare politică națională și internațională; pe scurt, un moment prin care România a devenit Mare. Însă, privind de aproape la toate dimensiunile războiului ne dăm seama că acesta pare doar un mesaj triumfalist, pentru că încă din timpul desfășurării sale conflictul a prins țara nepregătită. Doar în privința asistenței sociale, s-a lucrat rapid, dar în pripă, cu sprijinul Crucii Roșii, al asociațiilor și particularilor într-o mai mare măsură decât cu sprijinul statului. Monarhia a fost și ea alături de popor, primul război mondial fiind momentul în care regina Maria devine atât o „mama răniților”, cât și „regina soldat”. Eforturile ei au făcut statul prezent alături de individ, dar pârghiile pentru într-ajutorarea și asistarea efectivă a celor trei categorii de marginali apărute acum (orfanul, văduva și infirmul) sunt create din 1920, când sunt luate măsuri pentru înființarea unor instituții precum Oficiul Național al Invalizilor, Orfanilor și Văduvelor de Război (I.O.V) sau Ministerul Muncii și Ocrotirii Sociale.

Prezentarea de față are drept obiectiv trasarea unei direcții de lucru în ce privește asistența socială pe timp de război, un subiect puțin explorat în istoriografie. Interesul nostru se va îndrepta către orfan și, într-o oarecare măsură către văduvă; vom exclude din discuție invalizii deoarece credem că ei ar trebui asociați unei alte categorii, veteranii.

Există câteva aspecte care pot vorbi de un proces evolutiv, pornind de la războiul de independență (1877-1878), de la rolul monarhiei prin regina Elisabeta și regina Maria, al asociațiilor și organizațiilor (de femei, în special), însă primul război este evenimentul cu cel mai mare impact. În perioada imediat următoare, între 1920 și 1929 s-au înființat 326 instituții cu rol de asistare socială; un număr cu adevărat semnificativ. Astfel, vom încerca să realizăm o radiografiere pe o perioadă cronologică extinsă, de la 1916 (anul intrării României în război) până în 1920 sau chiar 1929 luând în considerare următoarele aspecte: 1) asistența socială și războiul înainte de 1916; 2) copilul și familia pe timp de război prezentând, succint, câteva ipostaze: munca pentru război, statul de refugiat și, ulterior, cel de asistat; 3) efectele războiului asupra copiilor.

*Copii, părinți și Marele Război
în arhiva Ministerului Justiției*

Camelia ZAVARACHE

Prezentarea urmărește dinamica relațiilor care se stabilesc între părinți și propriii copii în perioada desfășurării Primului Război Mondial. Documentele din arhiva Ministerului Justiției, deși ulterioare anilor de război, surprind raporturile dintre adulți și minori, raporturi care nu au exclus abandonul, dezinteresul, duplicitatea sau chiar crima. Având la bază o serie de studii de caz care ilustrează fiecare situație menționată, prezentarea urmărește maniera în care se conturează statutul copilului într-un moment de criză care afectează întreaga societate; corpul acestuia, atâta vreme evocat în cadrul discursului medical și pedagogic pentru a fi protejat și educat, suferă. Suferința la care este supus nu se datorează exclusiv consecințelor inerente războiului, ci și conduitei adulților. Cererile înregistrate și anchetele derulate de parchetele județene demonstrează limitele acestui tip de demers modernizator, scoțând la iveală derapaje flagrante la nivelul comportamentului mamelor. Neglijanți, abandonați sau chiar uciși, copiii devin victime ale propriilor părinți, forțați de împrejurările dramatice ale războiului să se adapteze pentru a supraviețui și a face față schimbărilor survenite.

Părinți și copii regali în timpul Marelui Război

Ștefania DINU

Cuplul regal Ferdinand și Maria au avut împreună șase copii; principele Carol venit pe lume la doar noua luni de la căsătoria părinților săi, în ziua de 16 octombrie 1893. Au urmat: principesa Elisabeta, 1894, principesa Maria (Mignon), 1900, principele Nicolae, 1903, principesa Ileana, 1909, principele Mircea, 1913. Ultimul născut s-a stins din viață, în urma febrei tifoide pe care a contactat-o, la data de 2 noiembrie 1916, la foarte puțin timp familia regală fiind nevoită să părăsească Bucureștiul, retrăgându-se la Iași. Odată ajunși cu trenul regal la Iași și după ce reginei i s-a stabilit reședința, copiii săi au însoțit-o în vizitele pe care acesta le efectua în spitalele din Iași. Cele două principese mai mari, Elisabeta – 22 de ani și Mignon – 16 ani, răspundeau fiecare de câte un spital și lucrau cu dăruire alături de mama lor. Ceilalți copii mai mici, principele Nicolae – 13 ani și principesa Ileana – 7 ani, erau și ei în preajma reginei, însoțind-o în diverse plimbări și alinând-i starea de îngrijorare și de tristețe, determinată de război. Principele Carol se afla împreună cu tatăl lui, regele Ferdinand, la Cartierul General, încercând să-și îndeplinească datoria de principe moștenitor și, așa cum spunea regina, „e mare și e bine să vadă cu ochii lui cum stau lucrurile”.

*Copii pe Frontul de Acasă în anii Marelui Război.
Perspective britanice*

Valentin-Ioan FUȘCAN

Primul Război Mondial a avut profunde consecințe politice, economice și sociale la nivelul întregului continent european, provocând mutații semnificative și la nivelul societății britanice. Spre deosebire de războaiele precedente în care a fost implicată Marea Britanie, asistăm pentru prima dată la participarea tuturor categoriilor sociale la efortul comun pentru a asigura victoria împotriva Germaniei care invadase, sfidând tratatele internaționale și dreptul la existență al micilor națiuni, teritoriul Belgiei.

Încă de la începutul conflictului european, devenit fulgerător unul mondial, eforturile tuturor statelor beligerante de a învinge inamicul au atins toate straturile societății. Stat insular, mult timp ferit de pericolul unei invazii străine, mai ales datorită superiorității flotei sale navale, guvernul de la Londra a înțeles rapid că, în condițiile războiului modern, victoria trebuia obținută nu numai pe frontul de luptă ci și pe frontul de acasă. În aceste condiții, liderii britanici au manifestat o atenție deosebită organizării industriei de război și a economiei, în general.

Numai de la începutul războiului, în vara anului 1914, și până la sfârșitul aceluiași an, peste un milion de bărbați aveau să se înroleze voluntar în armata britanică și ulterior, numărul lor avea să crească. În acest context, greaua povară a menținerii în condiții normale a economiei, avea să cadă, într-o mare măsură, în sarcina femeilor și a copiilor. Dimensiunea nemaiîntâlnită până a atunci a efortului de război a avut efecte importante la nivelul vieții de zi cu zi a copiilor, mulți dintre ei deveniți orfani de război. Guvernul londonez a recrutat din rândul a numeroși copii viitori muncitori în fabricile de muniții sau lucrători în agricultură. Creșterea programului de lucru, coroborată cu reducerea timpului petrecut la școală sunt doar câteva dintre efectele care se fac resimțite în lumea copilăriei.

Demn de remarcat este, însă, că, una dintre lecțiile importante ale războiului este și aceea că societatea nu mai poate ignora rolul copiilor, cetățeni în devenire. De altfel, încă din anii războiului, liderii britanici și-au manifestat preocuparea față de problema educației acestora, edificator în acest sens fiind așa numitul “the Education Act” din 1918. Cunoscut și ca “the Fisher Act”, după numele lui Herbert Fisher, istoric englez, membru liberal în coaliția guvernamentală condusă de David Lloyd George și președinte al Consiliului de Învățământ, documentul interzicea folosirea, pe viitor, a muncii copiilor și, totodată, stipula creșterea limitei obligatorii de școlarizare până la vârsta de 14 ani.

Pentru cercetătorul istoriei vieții sociale în țările europene în anii Primului Război Mondial, societatea britanică este, neîndoielnic, „laboratorul” ideal de investigație. Documentele de arhivă scot la lumină aspecte deosebit de interesante cu privire la impactul primei conflagrații mondiale asupra vieții de zi cu zi a tuturor categoriilor sociale, în cazul de față asupra copiilor, victime inocente ale nesăbuiței și orgoliilor adulților.

***Exemple de activism caritabil
în favoarea tineretului ardelean la început de secol XX.
Turbulentele decenii 1915-1935***

Ana-Maria STAN

Lucrarea noastră se dorește a fi o abordare bazată pe studii de caz, dar și pe o latură deopotrivă teoretică, cu privire la modul în care Marele Război și efectele sale sociale au fost percepute în Transilvania, în perioada 1915-1931. Mai precis, pornind de la activitatea unor asociații socio-culturale din Ardeal, vom analiza câteva dintre acțiunile derulate de către aceste structuri pentru a diminua efectele războiului asupra copiilor și tinerilor, precum și modul în care războiul este perceput de către societatea civilă locală, după 1918. Vom urmări în special soarta orfanilor de război, demersurile întreprinse în favoarea lor în timpul și după anii de confruntări militare. O parte importantă a cercetării noastre va prezenta inițiativele *Reuniunii Femeilor Creștine* din anii 1920-1930, menite să înlăture efectele războiului asupra copiilor și tinerilor de vârstă școlară, precum și modul în care membrele acestei asociații și-au rememorat evenimentele și sentimentele încercate în perioada extrem de tulbură și grea dintre 1914-1918.

În cadrul simpozionului
va avea loc și lansarea volumului

Cătălina Mihalache

**COPILĂRIE, FAMILIE, ȘCOALĂ:
POLITICI EDUCAȚIONALE ȘI RECEPTĂRI SOCIALE
(Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2016)**